

**ДА 85-ГОДДЗЯ З ДНЯ ЗАСНАВАННЯ
НАЦЫЯНАЛЬНАЙ АКАДЭМІІ НАВУК БЕЛАРУСІ***УДК 001.32:005.72:[1/3+7/9](476)(091)**А. А. КАВАЛЕНЯ, В. І. ЛЯЎКОВІЧ***ГУМАНІТАРНАЯ НАВУКА БЕЛАРУСІ НА СУЧАСНЫМ ЭТАПЕ***Аддзяленне гуманітарных навук і мастацтваў НАН Беларусі**(Паступіў у рэдакцыю 26.11.2013)*

Развіццё беларускай навукі непарыўна звязана з дзейнасцю Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, якая была адкрыта 1 студзеня 1929 г., у дзясятую гадавіну ўтварэння БССР, на базе навукова-даследчай і культурна-грамадскай установы рэспублікі – Інстытута беларускай культуры.

Нараджэнне, станаўленне і развіццё НАН Беларусі супалі з вялікімі, сапраўды вызначальнымі падзеямі айчыннай гісторыі. За 85-гадовую гісторыю Нацыянальная акадэмія навук Беларусі ішла разам з усім беларускім грамадствам – і ў мірны час, і ў час цяжкіх выпрабаванняў. Разам з краінай, з яе народамі яна вытрымала выпрабаванне часам, стала галоўным даследчым цэнтрам, які ўплывае на эканамічнае, тэхналагічнае, сацыяльнае і культурнае развіццё краіны, аб'ядноўвае высокакваліфікаваных вучоных розных спецыяльнасцей і дзясяткі навуковых арганізацый. Сфарміраваліся аўтарытэтныя навуковыя школы, выраслі сусветна вядомыя вучоныя.

З цягам часу пад уплывам змен у структуры народнай гаспадаркі, патрабаванняў да развіцця навукі мяняліся напрамкі і характар дзейнасці Акадэміі навук, пашыралася кола праблем даследаванняў, умацоўваўся кадравы патэнцыял. Буйнейшыя прадстаўнікі беларускай навукі выбіраліся яе сапраўднымі членамі (акадэмікамі) і членамі-карэспандэнтамі.

Гістарычны вопыт сведчыць, што традыцыі мінулага павінны ўдзельнічаць у будаўніцтве новага. Яшчэ нікому не ўдалося аспрэчыць ісціну, што паспяховае развіццё краіны немагчыма без апоры на нацыянальныя традыцыі, гісторыю і духоўна-культурны вопыт продкаў. Гісторыка-культурная спадчына з'яўляецца самым каштоўным нацыянальным і агульначалавечым набыткам і адыгрывае рашаючую ролю ў сацыяльна-эканамічным развіцці і духоўным жыцці кожнага чалавека. Менавіта таму яе неабходна вывучаць і захоўваць.

Вельмі многа ў гэтым напрамку зроблена ў Аддзяленні гуманітарных навук і мастацтваў НАН Беларусі, дзе склаліся аўтарытэтныя навуковыя школы, выраслі сусветна вядомыя вучоныя, якімі вырашаны актуальныя праблемы ў галіне гуманітарных і сацыяльных навук.

Сёння Аддзяленне арганізуе і каардынуе комплекс даследаванняў па прыярытэтных навуковых напрамках у галіне сацыяльна-гуманітарных навук. У склад Аддзялення ўваходзяць пяць дзяржаўных навуковых устаноў: Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі (які складаецца з двух філіялаў – «Інстытут мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы» і «Інстытут мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы»), Інстытут гісторыі, Інстытут філасофіі, Інстытут эканомікі, Інстытут сацыялогіі. Важнымі структурнымі адзінкамі з'яўляюцца Цэнтральная навуковая бібліятэка імя Якуба Коласа і Выдавецкі дом «Беларуская навука». У навуковых установах працуюць 850 чалавек, у тым ліку 533 даследчыкі, 64 дактары і 206 кандыдатаў навук. Гонарам Аддзялення з'яўляецца творчая дзейнасць 8 акадэмікаў і 16 членаў-карэспандэнтаў.

Даследаванні навуковых устаноў ажыццяўляюцца ў межах дзяржаўнай праграмы навуковых даследаванняў на 2011–2015 гг. «Гісторыя, культура, грамадства, дзяржава», якая каардынуецца навуковым саветам пры Аддзяленні.

Лепшыя творчыя дасягненні многіх прадстаўнікоў гуманітарнай навукі навечна ўпісаны ў скарбонку айчыннай і сусветнай культуры, з'яўляюцца яркім і пераканаўчым сведчаннем бязмежнага таленту беларускага народа, яго невычэрпнай духоўнай сілы. Працы найбольш яркіх прадстаўнікоў гуманітарных ведаў Усевалода Ігнатоўскага, Вацлава Ластоўскага, Язэпа Лёсіка, Паўла Горына, Зміцера Жылуновіча, Сцяпана Некрашэвіча, Якуба Коласа, Кандрата Крапівы, Цімафея Гарбунова, Казіміра Буслава, Міхася Лынькова, Мікалая Нікольскага, Уладзіміра Перцава, Пятруся Броўкі, Заіра Азгура, Пятра Глебкі, Максіма Танка, Івана Краўчанкі, Васіля Барысенкі, Віктара Каваленкі, Аляксандра Адамовіча, Мікалая Бірылы, Міхаіла Лазарука, Іларыёна Ігнаценкі, Івана Шамякіна, Аляксандра Падлужнага, Альфрэда Майхровіча, Івана Навуменкі, Міхаіла Савіцкага аказалі велізарны ўплыў на грамадска-палітычнае жыццё Беларусі, сфарміравалі нацыянальнае і духоўна-культурнае аблічча XX стагоддзя, шырока вядомы ў нашай краіне і за мяжой.

Творчая праца гуманітарыяў высока ўшанавана нашай дзяржавай. Лаўрэатамі Ленінскай прэміі з'яўляюцца акадэмікі П. У. Броўка і М. Танк, 13 членам Аддзялення (К. К. Атраховіч (К. Крапіва), М. В. Бірыла, Н. Т. Вайтовіч, Ю. Ф. Мацкевіч, А. В. Арашонкава і інш.) прысуджана Дзяржаўная прэмія СССР, больш за 50 чалавек сталі лаўрэатамі Дзяржаўнай прэміі БССР і Дзяржаўнай прэміі Рэспублікі Беларусь у галіне навукі і тэхнікі, акадэміку М. А. Савіцкаму прысвоена званне «Герой Беларусі».

Вучоныя Аддзялення і сёння працягваюць памнажаць лепшыя традыцыі папярэднікаў. Штогод рыхтуецца і выдаецца каля 150 кніжных выданняў, многія з іх атрымалі міжнароднае прызнанне. Указам Прэзідэнта Рэспублікі Беларусь ад 8 студзеня 2009 г. № 6 аўтарскі калектыў супрацоўнікаў Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору імя Кандрата Крапівы ўдастоены прэміі «За духоўнае адраджэнне» за фундаментальную шматтомную працу «Беларусы».

Цэлы шэраг навуковых, навукова-папулярных і вучэбна-метадычных выданняў, падрыхтаваных навукоўцамі Аддзялення і выдадзеных акадэмічным выдавецтвам «Беларуская навука», атрымалі прызнанне шырокай айчыннай і замежнай грамадскасці, не маюць аналагаў і з'яўляюцца гонарам Рэспублікі Беларусь. Гэта калектыўная манаграфія «Беларусь: Народ. Государство. Время», якая стала пераможцам у намінацыі «Лепшае масава-палітычнае выданне» нацыянальнага конкурсу «Мастацтва кнігі – 2010», а таксама атрымала Гран-пры Міжнароднага конкурсу «Навуковая кніга – 2010» у Маскве; калектыўная праца «Архітэктура Беларусі» ў 4 тамах, адзначаная дыпламам пераможцы ў намінацыі «Культура, навука, адукацыя» Міжнароднага конкурсу «Мастацтва кнігі» дзяржаў-удзельніц СНД (2011 г.); выданне «Этнокультурные процессы Восточного Полесья в прошлом и настоящем», якое атрымала Гран-пры Міжнароднага конкурсу «Навуковая кніга – 2011» у Маскве; унікальны альбом «Археологическое наследие Беларуси – Archaeological Heritage of Belarus», які атрымаў Гран-пры Міжнароднага конкурсу «Навуковая кніга – 2012» у Маскве; узнагароджаная дыпламам I ступені Нацыянальнага конкурсу «Мастацтва кнігі – 2012» у намінацыі «Арт-Кніга» першая кніга з цыкла «Бібліятэка Радзівілаў Нясвіжскай ардынацыі. Каталог выданняў з фонду Цэнтральнай навуковай бібліятэкі імя Якуба Коласа Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі (XV–XVI стст.)»; калектыўная манаграфія «История Белорусской железной дороги. Из века XIX в век XXI», якая атрымала Гран-пры Нацыянальнага конкурсу «Мастацтва кнігі – 2013».

У шматлікіх рэгіёнах Рэспублікі Беларусь намаганнямі навукоўцаў-гуманітарыяў НАН Беларусі сумесна з навучальнымі ўстановамі і мясцовымі органамі ўлады рэгулярна арганізуюцца і праводзяцца на высокім навуковым узроўні рэспубліканскія і міжнародныя навуковыя канферэнцыі, семінары і «круглыя сталы», якія атрымалі шырокі грамадскі рэзананс і высокую ацэнку з боку навуковай супольнасці.

Праца акадэмічных вучоных-гуманітарыяў мае важнае практычнае значэнне для фарміравання стабільнага палітычнага, ідэйна ўстойлівага ў духоўным плане сацыяльнага асяроддзя. Нашы навуковыя даследаванні накіраваны на захаванне духоўна-маральных і культурна-гіста-

рычных асноў нацыянальнай ідэнтычнасці беларусаў ва ўмовах глабалізацыі. Увогуле гуманітарная навука – носьбіт, выразнік і рухаючая сіла тытульнай нацыі, эканомікі, культуры, удасканалення ўсяго ладу жыцця беларускага народа.

У апошнія гады дзейнасць акадэмічных калектываў набыла ўстойлівую практычную накіраванасць і характарызуецца высокай дынамічнасцю. Прэзідыум НАН Беларусі, навуковыя арганізацыі, вучоныя і спецыялісты канцэнтруюць свае намаганні на рэалізацыі прыярытэтаў сацыяльна-эканамічнага і інавацыйнага развіцця краіны. Робіцца ўсё магчымае для таго, каб забяспечыць выкананне статутных функцый, патрабаванняў Кіраўніка дзяржавы і Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь па пашырэнні тэматыкі работ у інтарэсах народнай гаспадаркі, культурнай і сацыяльнай сферы краіны, актывізацыі інавацыйнай дзейнасці.

Рэспубліка Беларусь, якая абрала шлях вольнага незалежнага развіцця, востра мае патрэбу ў адукаваных, прадпрыемальных, духоўна багатых людзях, якія адрозніваюцца мабільнасцю, дынамізмам, канструктыўнасцю, валодаюць абвостраным пачуццём адказнасці за лёс краіны, якія здольны самастойна прымаць адказныя рашэнні. Гэта галоўны імператывы паспяховага інавацыйнага развіцця сучаснага беларускага грамадства, які абавязана вырашаць і сацыяльна-гуманітарная навука.

Гуманітарныя навукі павінны забяспечваць прырост новых ведаў у галіне гісторыі, філасофіі, культуры, мовы, літаратуры, сацыялогіі і эканомікі, каб паспяхова фарміраваць светапогляд беларускага народа, матываваючы асобы да стваральнай творчай дзейнасці, захоўваючы гісторыка-культурную і духоўную спадчыну, удасканалючы ідэалагічную працу і грамадзянска-патрыятычнае выхаванне падростаючага пакалення, ажыццяўляючы экспертна-аналітычную дзейнасць у мэтах вырашэння важнейшых задач сацыяльна-эканамічнага і духоўна-культурнага развіцця незалежнай Рэспублікі Беларусь.

Мадэрнізацыя сацыяльна-эканамічнага механізма, накіраванага на інавацыйнае развіццё Беларусі, будзе паспяховай, калі ў грамадстве зацвердзіцца патрэба не толькі на найноўшыя тэхналагічныя ўклады, якія вызначаюць сутнасць постіндустрыяльнага, інфармацыйнага грамадства, але і на развіццё гуманітарнага рэсурсу – адукацыйнага, ідэалагічнага, маральнага. Менавіта гуманітарныя веды вызначаюць прагрэс грамадскага развіцця, яны не толькі не павінны знаходзіцца «на абочыне» мадэрнізацыйных працэсаў, а, наадварот, з'яўляюцца іх ключавым фактарам, рухаючай сілай.

Навуковыя даследаванні, якія ажыццяўляюць вучоныя АДДЗЯЛЕННЯ гуманітарных навук і мастацтваў НАН Беларусі, з'яўляюцца арыгінальнымі і выконваюць інстытуцыйную функцыю – захаванне і ўмацаванне асноў беларускай дзяржаўнасці, забеспячэнне духоўнай бяспекі і цэласнасці краіны. Роля і функцыі гуманітарнай навукі ва ўсебаковым навукова-экспертным забеспячэнні сацыяльна-эканамічнага развіцця Беларусі абгрунтоўваюцца па наступных напрамках:

1) стварэнне комплексу сучасных сродкаў гуманітарнага навуковага пазнання, якія раскрывалі б прыроду такой шматузроўневай, дынамічнай сацыяльнай рэальнасці, як сучаснае беларускае грамадства;

2) даследаванне характэрных рыс беларускай нацыянальнай культуры не толькі як матэрыяльных і духоўных каштоўнасцей, але і як сістэмы светапоглядных прынцыпаў, культуры мыслення, норм паводзін, якія складаюць ідэалогію беларускага народа;

3) даследаванне і актуалізацыя старонак айчыннай інтэлектуальна-культурнай спадчыны, стварэнне ўмоў для таго, каб памяць пра нашых вялікіх продкаў жыла з пакалення ў пакаленне і выклікала гонар суайчыннікаў шматвяковымі традыцыямі;

4) фарміраванне інавацыйнай культуры мыслення, ініцыятыўнага і творчага падыходу да працы ў кіраўнікоў, спецыялістаў, інжынерна-тэхнічных кадраў, выкладчыкаў, работнікаў, якія задзейнічаны ва ўсіх сферах айчыннай эканомікі;

5) раскрыццё асаблівасцей функцыянавання і прыярытэтаў знешняй палітыкі Рэспублікі Беларусь ва ўмовах глабалізацыі, міждзяржаўнага супрацоўніцтва і інтэграцыйных праектаў рознага ўзроўню;

6) кансалідацыя беларускай гуманітарнай супольнасці вакол задачы пошуку выхаду на новыя рубяжы сацыяльна-эканамічнага развіцця, пераадолення крызісу традыцыйных каштоўнасцей

і маральных асноў, стварэння свайго роду «духоўнага імунітэту» да разбуральнага ўздзеяння масавай культуры.

Менавіта ў рамках гуманітарных ведаў – філасофіі, сацыялогіі, псіхалогіі, гісторыі і культуры – уяўляецца магчымым весці канструктыўную, лагічна абгрунтаваную, гістарычна вывераную размову аб грамадскай свядомасці, яе актуальных формах і шляхах развіцця, аб патрыятычным выхаванні і сацыяльнай кансалідацыі, аб ролі рэлігіі ў адукацыйна-выхаваўчым працэсе і многіх сумежных праблемах.

Прынцыпова важным з’яўляецца той факт, што вынікі даследаванняў вучоных гуманітарыяў – гэта адметны нацыянальны прадукт, які немагчыма набыць як прамысловую тэхналогію або «ноу-хау» за мяжой. Выкананне сацыяльна-гуманітарных даследаванняў з’яўляецца справай нацыянальна-дзяржаўнай важнасці і патрабуе значнай дзяржаўнай падтрымкі. У апошнія гады навукова-даследчая праца акадэмічных гуманітарыяў прыкметна актывізавалася, набыла не толькі навукова-фундаментальную значнасць, але і ўсё больш практыка-арыентаваную накіраванасць.

Вядома, што паспяховае вырашэнне задач мадэрнізацыі патрабуе фарміравання новага класа спецыялістаў: прадпрыемальных, добра адукаваных, якія творча адносяцца да сваёй працы і маюць навыкі кіравання ведамі і рызыкамі. Кампетэнцыі, пра якія ідзе гаворка, з’яўляюцца міждысцыплінарнымі і перш за ўсё – гуманітарнымі. Гэта метадыкі і тэхнікі збору і асваення новай інфармацыі, прыёмы пастаноўкі і рашэння творчых задач, навыкі вядзення перагавораў, пошуку новых рынкаў збыту і новых сфер дзейнасці. У працэсе падрыхтоўкі кадраў новага пакалення сацыяльна-гуманітарныя веда выконваюць выключна важную ролю. Іх значэнне неацэнна не толькі ў фарміраванні грамадзянскіх, патрыятычных і духоўных якасцей будучых спецыялістаў, але, што надзвычай важна, гуманітарныя веда здольны вырашаць задачу развіцця творчага мыслення будучых спецыялістаў: медыкаў, настаўнікаў, навукоўцаў, інжынераў, тэхнолагаў, канструктараў, кіраўнікоў. Менавіта гуманітарныя веда дазваляюць будучаму спецыялісту ўбачыць незвычайнае ў звычайных з’явах і фактах і зрабіць адкрыццё.

Сістэма падрыхтоўкі такіх спецыялістаў, фарміравання іх кампетэнцый у нас толькі пачынае стварацца, тады як на захадзе прадстаўлена досыць шырока. Напрыклад, у Інстытуце філасофіі арганізавана звыш 30 навукова-метадычных семінараў на прадпрыемствах для кіраўнікоў, інжынераў, работнікаў збытавых падраздзяленняў, аддзелаў кадраў. Семінары прайшлі ў Мінску і ў рэгіёнах Беларусі, у прыватнасці, у Баранавічах. Падрыхтавана спецыяльная праграма семінараў-трэнінгаў для прадпрыемстваў Міністэрства прамысловасці Рэспублікі Беларусь.

У Інстытуце эканомікі распрацаваны буйныя дзяржаўныя праграмы, праграмы развіцця галін і сфер дзейнасці, навукова-тэхнічныя і інвестыцыйныя праекты. У іх ліку: Праграма развіцця ў Рэспубліцы Беларусь лагістычнай сістэмы на перыяд да 2015 года; Нацыянальныя праграмы развіцця экспарту Рэспублікі Беларусь на 2006–2010 і 2011–2015 гады; Комплексны прагноз навукова-тэхнічнага прагрэсу Рэспублікі Беларусь на 2011–2030 гады з больш падрабязным яго абгрунтаваннем на 2011–2015 гады; праект Праграмы развіцця аптовага гандлю спажывецкімі таварамі і прадукцыяй вытворча-тэхнічнага прызначэння ў Рэспубліцы Беларусь на 2008–2010 гады; праект Праграмы развіцця ўнутранага гандлю Рэспублікі Беларусь на 2011–2015 гады; праект Праграмы развіцця бытавога абслугоўвання насельніцтва Рэспублікі Беларусь на 2011–2015 гады. Вынікі даследаванняў акадэмічных эканамістаў выкарыстоўваліся пры распрацоўцы Канцэпцыі нацыянальнай бяспекі Рэспублікі Беларусь, Канцэпцыі рэгіянальнага развіцця да 2015 года, Нацыянальнай праграмы дэмаграфічнай бяспекі краіны на 2011–2015 гады.

Вядзецца работа па адкрыцці сеткі філіялаў Інстытута эканомікі, якія будуць працаваць на гаспадарча разліковых прынцыпах: Цэнтра фарсайт-даследаванняў для выканання пілотных і поўнамаштабных праектаў нацыянальнага і наднацыянальнага ўзроўню (у чым выказана зацікаўленасць кіраўніцтва Саюзнай дзяржавы); Цэнтра бізнес-праектавання; Цэнтра эканаміка-прававых даследаванняў. Новыя структуры будуць даваць рэкамендацыі ў фармаце сцэнарыяў і дарожных карт: вызначаць верагодныя вектары развіцця сітуацыі, выбіраць найбольш прымальныя варыянты, фармуляваць прапановы па іх дасягненню з указаннем паслядоўнасці рэалізацыі, патрэбных рэсурсаў (кадравых, матэрыяльных і фінансавых) па кожнаму этапу, адказных выканаўцаў, кантрольных кропак, дзеянняў па мінімізацыі рызык і г. д.

Калектыў навукоўцаў Інстытута сацыялогіі ўпершыню распрацаваў сацыякультурныя партрэты рэгіёнаў, якія з'яўляюцца эфектыўным сродкам выпрацоўкі органамі ўлады адэкватнай стратэгіі развіцця. Веданне сацыякультурнага партрэта рэгіёна, які ўключае пэўную сукупнасць уяўленняў аб яго праблемах, комплексе параметраў і ўзаема сувязях, а таксама пра яго спецыфіку з пункту погляду культуры, эканомікі, сацыяльнай структуры і сацыяльнага кіравання, з'яўляецца важнай дапамогай у рэалізацыі буйных Нацыянальных праграм і праектаў. Ёсць неабходнасць правесці ў рэгіёнах семінары, каб выпрацаваць канкрэтныя навуковыя рэкамендацыі, якія будуць садзейнічаць вырашэнню праблем сацыяльна-эканамічнага і духоўна-культурнага развіцця.

Шэраг праектаў, якія маюць важнае сацыяльна-эканамічнае значэнне, выкананы ў Цэнтры даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры. Сярод іх: «Народная архітэктура Беларусі: традыцыі і роля ў развіцці сельскіх ландшафтаў і адраджэнні вёскі», «Гісторыка-культурная спадчына горада: гісторыка-горадабудаўнічы (архітэктурны) апорны план» да карэкціроўкі Генеральнага плана г. Мінска, Канцэпцыя экспазіцыйных комплексаў «Сядзіба і жыллё г. Мінска XII–XVI стст.», «Сядзіба і жыллё г. Мінска XI–XIV стст.», «Традыцыі і інавацыі ў сучаснай архітэктуры і дызайне», «Духоўныя традыцыі ў народным жыллі як фактар развіцця экатурызму».

Даследаванні этнолагаў знайшлі адлюстраванне ў буйных манаграфіях «Сучасныя этнакультурныя працэсы», «Хто жыве ў Беларусі», «Этнакультурныя працэсы Усходняга Палесся ў мінулым і сучаснасці». Створаны шэраг падручнікаў, вучэбных дапаможнікаў, слоўнікаў і даведнікаў, якія шырока выкарыстоўваюцца ў навучальным працэсе вышэйшых і сярэдніх навучальных устаноў: «Слоўнік беларускай мовы», «Арфаграфічны слоўнік», «Беларуска-рускі слоўнік. ТТ. 1–3», «Руска-беларускі слоўнік. ТТ. 1–3».

Навукоўцы Інстытута гісторыі правялі шэраг паспяховых навукова-даследчых работ на тэрыторыі замкавага комплексу ў г. п. Мір, палацава-паркавага комплексу ў в. Свяцк Гродзенскага раёна, Малога Замка і Замкавай гары ў Навагрудку, замкавага комплексу ў в. Любча Навагрудскага раёна, Шклоўскага, Гальшанскага і Крэўскага замкаў. Выкананы сотні экспертыз розных будаўнічых праектаў.

Безумоўна, духоўнае жыццё грамадства – гэта аб'ектыўная з'ява, якая складваецца ў працэсе гістарычнага развіцця і з цяжкасцю паддаецца кіраванню. Ніколі ў гісторыі ні адной навуцы, ні аднаму геніяльнаму навукоўцу не ўдалося сваімі сіламі зрабіць грамадства шчаслівым. І разам з тым сучасная гуманітарная навука валодае цэлым арсеналам сродкаў, каб прагназаваць працэсы ў духоўнай сферы, мець магчымасць мякка накіраваць іх у патрэбнае рэчышча. Інстытуты АДДЗ'ялення гуманітарных навук і мастацтваў вядуць шырокую даследчую, маніторынговую і экспертна-аналітычную работу для павышэння якасці духоўнага асяроддзя беларускага грамадства ў такіх напрамках, як ідэалагічная сфера, міжкультурны дыялог, захаванне і развіццё нацыянальнай культуры і культур этнічных меншасцей, традыцыі і інавацыі ў духоўным жыцці, маральныя асновы грамадскага жыцця, дэмаграфічная бяспека грамадства ў кантэксце захавання традыцыйнай сям'і і сямейных каштоўнасцей, гуманітарная бяспека грамадства і процідзеянне дэструктыўным культурам.

Даследаванні, праведзеныя Інстытутам сацыялогіі ў 2012 годзе, сведчаць, што сучасны стан культуры ў Беларусі зыхары краіны ацэньваюць у большай ступені як стабільны, з добрымі перспектывамі развіцця.

З мэтай даследавання прыроды і дынамікі духоўных праблем сучаснага грамадства, а таксама абгрунтавання канкрэтных механізмаў для іх вырашэння спецыялісты Інстытута філасофіі апублікавалі шэраг манаграфічных прац: «Бяспека Беларусі ў гуманітарнай сферы: сацыякультурныя і духоўна-маральныя праблемы», «Духоўна-маральныя каштоўнасці ў фарміраванні сучаснага чалавека», «Свабода сумлення як маральны і прававы імператывы жыццядзейнасці сучаснага чалавека», «Глабальны свет і геапалітыка: культурна-цывілізацыйнае вымярэнне», «Духоўныя ідэалы ў сучаснай культуры Беларусі і каштоўнасці глабалізму».

Навуковыя супрацоўнікі Інстытута гісторыі наладзілі пастаяннае супрацоўніцтва з музеямі краіны. Праводзіцца мэтанакіраваная работа па атрыбуцыі артэфектаў музейных фондаў і падрыхтоўцы новых экспазіцый. Плённае супрацоўніцтва ажыццяўляецца з Нацыянальным гістарычным

музеем Рэспублікі Беларусь, Гродзенскім дзяржаўным гісторыка-археалагічным, Віцебскім абласным краязнаўчым, Мотальскім музеем народнай творчасці, музеямі прыроды ў Нацыянальных парках «Белавежская пушча» і «Прыпяцкі». Распрацаваны навуковыя прапановы па пашырэнні гісторыка-культурнага зместу развіцця турызму ў Нацыянальным парку «Прыпяцкі».

Значную ўвагу даследаванням развіцця культуры, турызму, аховы гісторыка-культурнай спадчыны надаюць навукоўцы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры. Да сённяшняга дня не страціў актуальнасці «Збор помнікаў гісторыі і культуры» ў 8 тамах, які з'яўляецца асноўнай крыніцай фарміравання дзяржаўнага спісу нацыянальных гісторыка-культурных каштоўнасцей. Значным укладам у захаванне нематэрыяльнай культурнай спадчыны з'явілася шматтомная серыя «Беларуская народная творчасць», якая дазваляе знаёміцца са скарбамі народнай духоўнай культуры Беларусі як у нас у краіне, так і за яе межамі. Пастаянна вядзецца работа па пошуку, навуковым выданні і перакладу на сучасную беларускую мову помнікаў старажытнабеларускай літаратуры, у тым ліку і тых, якія захоўваюцца за межамі нашай краіны. У апошнія гады выйшаў шэраг прац, накіраваных на навуковае забеспячэнне турызму ў Беларусі. Гэта калектыўная манаграфія «Турыстычная мазаіка Беларусі» (на рускай і англійскай мовах), манаграфіі «Гісторыка-культурныя ландшафты Беларусі», «Падарожжа па Беларусі: гарады і гарадскія пасёлкі». Пачалася праца над праектам электроннага атласа гісторыка-культурнай спадчыны Беларусі, збору рухомах помнікаў гісторыі і культуры. У бягучым годзе выходзіць у свет першы том шматтомнай серыі «Нарысы гісторыі культуры Беларусі».

Інстытуты АДДзялення гуманітарных навук і мастацтваў сістэматычна выступаюць «пляцоўкай» для ўдасканалення сістэмы адукацыі і выхавання. Напрыклад, навукоўцы Інстытута філасофіі практычна штогод арганізуюць навуковыя форумы па праблематыцы адукацыі і выхавання. Выдадзены шэраг зборнікаў навуковых работ: «Інфармацыйна-адукацыйныя і выхаваўчыя стратэгіі ў сучасным грамадстве: нацыянальны і глабальны кантэкст», «Філасофскія асновы інавацыйнага развіцця адукацыі і выхавання», «Духоўна-маральнае выхаванне на аснове айчынных культурна-гістарычных і рэлігійных традыцый і каштоўнасцей». Апублікаваны манаграфіі «Гуманітарна-культуралагічная мадэль адукацыі для ўсіх», «Сістэма маральнага выхавання ва ўмовах станаўлення інфармацыйнага грамадства ў Беларусі».

З 2012 года заснаваны новы, вельмі запатрабаваны напрамак дзейнасці – стварэнне сумесных вучэбна-даследчых падраздзяленняў з ВНУ Рэспублікі Беларусь. Гэта забяспечвае не толькі больш цесную каардынацыю акадэмічнага сектара і сектара вышэйшай адукацыі, але і дазваляе студэнтам універсітэтаў на працягу свайго навучання знаёміцца са спецыфікай работы навуковых устаноў гуманітарнага профілю, актуальнымі задачамі, якія стаяць перад беларускай гуманітарыстыкай, далучацца да працы над заданнямі дзяржаўных праграм навуковых даследаванняў і ўдзельнічаць у камерцыялізацыі навуковых вынікаў праз выкананне гаспадарчых дагавораў. У 2012–2013 гг. пры Інстытуце філасофіі адкрыты філіялы кафедры філасофіі і метадалогіі навукі БДУ, кафедры паліталогіі БДУ, а таксама сумесная кафедра-лабараторыя сацыягуманітарнай экспертызы ў сферы навукі і адукацыі пры ўдзеле Інстытута сацыяльна-гуманітарнай адукацыі БДЭУ.

Актыўна ўдзельнічаюць у адукацыйным працэсе навукоўцы Інстытута эканомікі. На базе Інстытута створана сумесна з БДУ кафедра міжнародных эканамічных адносін. Многія вучоныя Інстытута эканомікі супрацоўнічаюць з ВНУ краіны, чытаючы курсы лекцый па эканамічных дысцыплінах. Мэтанакіравана ўкараняюць вынікі навуковых даследаванняў у навучальны працэс навукоўцы Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры і Інстытута гісторыі. За апошнія гады наладжана творчае супрацоўніцтва з 20 вышэйшымі навучальнымі ўстановамі краіны.

Творча працуе калектыў Інстытута гісторыі, які стаў арганізатарам знакавых навукова-патрыятычных мерапрыемстваў. Сумесна з рэдакцыяй газеты «Звязда» 14 лютага 2012 г. праведзены круглы стол «Гісторыя Перамогі: недапушчэнне фальсіфікацый Вялікай Айчыннай вайны, ўшанаванне подзвігу партызан і падпольшчыкаў». Сумесна з камітэтам па адукацыі Мінгарвыканкама, упраўленнем адукацыі адміністрацыі Маскоўскага раёна г. Мінска, Прадстаўніцтвам Рассупрацоўніцтва ў Рэспубліцы Беларусь, Беларускім дзяржаўным педагагічным універсітэтам

імя М. Танка ў 2011–2013 гг. у гімназіі № 174 г. Мінска праведзены IV, V і VI Міжнародныя моладзевыя навукова-практычныя канферэнцыі «Вялікая Айчынная вайна 1941–1945 гадоў у гістарычнай памяці народа».

Важным кампанентам захавання гісторыка-культурнай спадчыны і гістарычнай памяці народа з’яўляецца праца па вывучэнні і прапагандзе гісторыі філасофскай, грамадска-палітычнай і рэлігійнай думкі Беларусі. Менавіта на старонках філасофскіх і рэлігійных трактатаў, палемічных работ у канцэнтраванай форме выказваецца дух нашага народа, асновы яго светапогляду і базісныя каштоўнасці. Работа па папулярызацыі гісторыка-філасофскай спадчыны Беларусі нясе значны іміджавы патэнцыял, дэманструе, што на працягу стагоддзяў наша краіна была важным інтэлектуальным цэнтрам на еўрапейскім кантыненте, па многіх параметрах не саступала філасофскім школам Германіі, Англіі, Францыі, Расіі. Прынцыпова важна, што рэканструкцыя інтэлектуальнай гісторыі народа – гэта тая даследчая праца, якой ніхто і ніколі не стане займацца за межамі Беларусі, а яе вынікі – асаблівы нацыянальны прадукт, які немагчыма набыць як прамысловую тэхналогію або ноу-хау за мяжой.

Навукоўцы Інстытута філасофіі падрыхтавалі і выдалі тры тамы 6-томнай «Гісторыі філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі», а таксама першы том 3-томнай «Гісторыі эстэтычнай думкі Беларусі».

Вялікая работа вядзецца па вывучэнні беларускай мовы і літаратуры. У апублікаваных выпусках «Гістарычнага слоўніка беларускай мовы» ўпершыню лексікаграфічную апрацоўку атрымалі каля 40000 новых лексічных адзінак. «Гістарычны слоўнік беларускай мовы» – першы і адзіны ў айчынай гуманітарыстыцы даведнік, які з максімальнай паўнатай адлюстроўвае багацце слоўнікавага фонду беларускай мовы ў перыяд XIV–XVIII стст., з’яўляецца надзейнай крыніцай пазнання мінулага Беларусі, дае багатую інфармацыю аб сацыяльна-эканамічным жыцці, матэрыяльнай і духоўнай культуры беларускага народа. Супрацоўнікі Цэнтра даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры прымаюць актыўны ўдзел у распрацоўцы доўгачасовага праекта «Агульнаславянскі лінгвістычны атлас». Гэта найбуйнейшы праект у гісторыі сусветнай лінгвагеаграфіі, над якім працуюць мовазнаўцы ўсіх славянскіх краін і Германіі. У папулярызацыі ведаў пра паходжанне беларускага народа, аб яго матэрыяльнай і духоўнай культуры, сучасных этнакультурных працэсах вялікую ролю выконвае шматтомнае выданне «Беларусы», адзначанае прэміяй «За духоўнае адраджэнне». Шматтомныя выданні «Гарады і вёскі Беларусі», «Беларусы», «Гісторыя беларускай літаратуры» карыстаюцца шырокай вядомасцю ў краіне і за мяжой. Манаграфіі «Мужчынскі касцюм Беларусі» і «Жаночы касцюм Беларусі» выклікалі вялікую цікавасць, у тым ліку з боку мастакоў, мадэльераў, сцэнографіў і былі ўдасцелены прэміі Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі.

Вялікая работа ажыццяўляецца на базе створанай у Цэнтры даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры музейнай калекцыі. Штогод музей наведваюць каля 5 тыс. чалавек, на яго базе працуе вучэбна-метадычны цэнтр, штогод праходзяць практыку звыш 120 студэнтаў ВНУ. Музей шырока пазіцыянуе мастацтва Беларусі дзякуючы выставам за мяжой. Пашыраецца праца навукоўцаў з рэгіёнамі і Міністэрствам культуры Рэспублікі Беларусь, накіраваная на папулярызацыю гісторыка-культурнай спадчыны і аказанне неабходнай метадычнай дапамогі ўстановам культуры на месцах.

У справе папулярызацыі архітэктурнай спадчыны Беларусі важнае месца займаюць новыя шматтомныя працы «Архітэктура Беларусі: нарысы эвалюцыі ва ўсходнеславянскім і еўрапейскім кантэксце», «Праваслаўныя храмы Беларусі», «Каталіцкія храмы Беларусі», манаграфія «Беларусь у малюнках Напалеона Орды».

У Інстытуце гісторыі паспяхова функцыянуе ўнікальная Археалагічная навукова-музейная экспазіцыя, якая не толькі яскрава паказвае самую багатую гісторыка-культурную спадчыну нашых продкаў, але і выразна сведчыць аб глыбокай гісторыі фарміравання беларускага этнасу і дзяржаўнасці, з’яўляецца асновай навукова-інфармацыйнага і адукацыйнага цэнтра.

Вучоныя Інстытута гісторыі ажыццяўляюць навуковае суправаджэнне будаўнічых работ, што праводзяцца на тэрыторыі Беларусі. Важна, што ахоўныя мерапрыемствы непасрэдна звязаны з тэматыкай фундаментальных даследаванняў, іх выкананне ў значнай ступені садзейнічае

развіццю археалагічнай навукі. Яскравым прыкладам гэтага сталі маштабныя комплексныя навуковыя даследаванні на тэрыторыі будаўніцтва Нежынскага горнаўзбагачальнага камбіната калійных соляў і аб'ектаў яго інфраструктуры ў Любанскім раёне Мінскай вобласці. Выкананне гэтага праекта дазволіла ўпершыню ў археалагічнай навуцы да пачатку будаўніцтва цалкам раскапаць гарадзішча жалезнага веку Обчын на плошчы каля 20 тыс. кв. м.

Навуковыя ўстановы АДДзялення актыўна супрацоўнічаюць са шматлікімі замежнымі ўстановамі і арганізацыямі. Многія навукова-даследчыя праекты навукоўцаў накіраваны на фарміраванне і ўмацаванне іміджу Беларусі як значнага інтэлектуальна-культурнага цэнтра на еўрапейскай прасторы, пазіцыянаванне нашай краіны як дзяржавы з высокім патэнцыялам для супрацоўніцтва ў навукова-тэхнічнай, адукацыйнай, культурнай, турыстычнай сферах.

Адказваючы на выклікі часу, сацыяльна-гуманітарныя навукі разгортваюць сістэмную работу па вырашэнні праблем метадалогіі дзяржаўнага будаўніцтва, сацыяльнага кіравання, адукацыі і выхавання, камунікацыі, міжкультурнага ўзаемадзеяння і інтэграцыі. Важнейшай задачай вучоных АДДзялення гуманітарных навук і мастацтваў на бліжэйшую перспектыву з'яўляецца выкананне шэрагу цікавых праектаў.

Вучоныя-філосафы працягнуць творчую працу над падрыхтоўкай і выданнем 4-га, 5-га, 6-га тамоў «Гісторыі філасофскай і грамадска-палітычнай думкі Беларусі», 2-га і 3-га тамоў «Гісторыі эстэтычнай думкі Беларусі» як інфармацыйна-метадычнай асновы дзейнасці ў сферы адукацыі і грамадзянска-патрыятычнага выхавання, прапаганды нацыянальнай філасофскай і культурнай спадчыны, удасканалення краінавага іміджу Беларусі як дзяржавы з багатымі духоўнымі традыцыямі. Каштоўнай працай з'явіцца стварэнне вучэбна-метадычнага комплексу па фарміраванні прафесійных кампетэнцый у галіне міжкультурнага супрацоўніцтва, выкарыстанні інструментаў рэгіянальнай і еўразійскай інтэграцыі ў інтарэсах сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны. Разгорнута даследчая работа па распрацоўцы і апрабаванні сістэмы ўдасканалення арганізацыйна-кіраўнічых працэсаў на прадпрыемствах (у арганізацыях) на аснове сучасных інфакагнетыўных тэхналогій і менеджменту ведаў, сацыяльна-гуманітарных тэхналогій фарміравання культуры асобы як сродку процідзеяння асацыяльным формам паводзін, вучэбна-метадычнага забеспячэння і механізмаў функцыянавання сеткі кластараў (груп) ідэалагічнай і палітыка-асветніцкай дзейнасці.

Гісторыкі будуць актыўна працаваць над навуковым суправаджэннем будаўнічых работ, каб забяспечыць вывучэнне і захаванне гісторыка-культурнай спадчыны краіны. Вядзецца актыўная праца па падрыхтоўцы і выданню 3-га і 4-га тамоў «Вялікага гістарычнага атласа Беларусі», картаграфічны матэрыял якога з'явіцца асновай для падрыхтоўкі фундаментальных работ па гісторыі Беларусі, вучэбна-метадычнай літаратуры для ўстаноў адукацыі Рэспублікі Беларусь. Запланаваны цікавы праект па вывучэнні гісторыка-культурнай спадчыны Нацыянальнага парку «Браслаўскія азёры», каб выпрацаваць канкрэтныя рэкамендацыі па яе практычным выкарыстанні. Сумесна з гарадскім выканаўчым камітэтам Брэста будзе ажыццяўляцца праект «Брэсцкая крэпасць – 2019», які прадугледжвае аднаўленне элементаў архітэктурнага ландшафту сярэдне-вяковага Бярэсця з мэтай павелічэння турыстычнай прывабнасці сучаснага Брэста.

Цікавыя задумы ў галіне вывучэння і развіцця культуры і архітэктуры. Навукоўцы актывізуюць працу па распрацоўцы рэкамендацый, накіраваных на выкарыстанне нацыянальных і рэгіянальных рыс у сучаснай архітэктуры горада і вёскі. Будзе прадоўжана работа па падрыхтоўцы фундаментальнага шматтомнага выдання «Гісторыя культуры Беларусі». Працягнуцца даследаванні, накіраваныя на развіццё турызму, захаванне гістарычных паркаў, а таксама на рэалізацыю дзяржаўнай праграмы «Замкі Беларусі». Важнай дзяржаўнай справай з'явіцца падрыхтоўка навуковых рэкамендацый па распрацоўцы тэхналогіі рэстаўрацыі слупкіх паясоў.

Шмат задум і творчых праектаў маюць літаратары і мовазнаўцы, якія ў бліжэйшай перспектыве займуцца стварэннем нарматыўнага даведніка і нацыянальнага корпуса гідронімаў Беларусі, што будзе садзейнічаць уніфікацыі выкарыстання гідронімаў у нарматыўных прававых актах, сродках масавай інфармацыі, навуковых выданнях, у картаграфічнай прадукцыі, пры правядзенні дэлімітацыі і дэмаркацыі дзяржаўных межаў. Рыхтуецца новае выданне аднатомнага «Тлумачальнага слоўніка беларускай літаратурнай мовы» з улікам новых правіл беларускай арфаграфіі

і пунктуацыі. Прадоўжыцца праца над каментаванымі выданнямі твораў класікаў беларускай літаратуры і помнікаў нацыянальнай пісьменнасці з мэтай актуалізацыі ў сучасным грамадстве высокіх маральных каштоўнасцей, выпрацаваных беларускім народам на працягу яго шматвяковай гісторыі. Актуальнымі з'яўляюцца маніторынг літаратурнага працэсу ў краіне і свеце, актывізацыя літаратурнай крытыкі ў мэтах фарміравання актыўнай грамадзянскай пазіцыі айчынных пісьменнікаў, выпрацоўка і ўмацаванне ў насельніцтва, асабліва ў моладзі, ідэалагічных прынцыпаў, якія адпавядаюць задачам дзяржаўнага будаўніцтва ў Рэспубліцы Беларусь.

Вялікія задумы існуюць у айчынных сацыёлагаў, якія працягнуць сацыялагічны маніторынг сацыяльна-палітычнай і эканамічнай сітуацыі ў краіне. Важнай задачай з'явіцца распрацоўка мадэлі прагназавання развіцця кадравага патэнцыялу беларускай навукі і сістэмы ўзнаўлення навуковых кадраў па прыярытэтных навукова-тэхнічных напрамках.

Творчыя планы акадэмічнай эканамічнай навукі будуць падпарадкаваны навукова-экспертнаму забеспячэнню рашэнняў, якія прымаюцца органамі дзяржаўнага кіравання ў сацыяльна-эканамічнай сферы. Будуць працягнуты маніторынг і навуковае суправаджэнне рэалізацыі Нацыянальнай праграмы развіцця эксперту Рэспублікі Беларусь на 2011–2015 гады. Важнымі задачамі з'яўляюцца маніторынг і аналіз сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны, падрыхтоўка серыі інфармацыйна-аналітычных запісак па асноўных напрамках сацыяльна-эканамічнага развіцця краіны і навуковае забеспячэнне дзейнасці Міністэрства фінансаў Рэспублікі Беларусь.

Агульнавядома, што навуковы прагрэс значна апырэджае духоўнае развіццё чалавека і грамадства ў цэлым. Гэты працэс значна ўзмацняецца ў перыяд трансфармацыйнага пераходу ад адной мадэлі грамадства да другой. Грамадскае жыццё заўсёды суправаджаецца бурнымі працэсамі ў духоўным жыцці, прыводзіць да істотных змен у свядомасці людзей. У гэты перыяд чалавеку надзвычай патрэбна духоўная апора. Духоўнасць перашкаджае распаўсюджванню бяздумнага ў жыцці чалавецтва. Духоўнае асэнсаванне ўласнага быцця дазволіць чалавецтву, у тым ліку і нам, беларусам, разумець нас сённяшніх і нас заўтрашніх, адпавядаць патрабаванням нацыянальнай ідэалогіі, духоўнай прыродзе і традыцыям беларускага народа.

Сёння без сумненняў можна сцвярджаць, што беларускі народ не толькі можа, але і павінен ганарыцца дасягненнямі айчынных навукоўцаў, якія ўносяць неацэнны ўклад у навукова-тэхнічны прагрэс і сацыяльна-эканамічнае развіццё Рэспублікі Беларусь.

A. A. KAVALENYA, V. I. LYAUKOVICH

HUMANITARIAN SCIENCE OF BELARUS ON THE CONTEMPORARY STAGE

Summary

Important contribution to the social and economic along with spiritual and cultural development of the Republic of Belarus which made by the Department of Humanitarian Science of the National Academy of Sciences of Belarus have been substantiated in the article. General tasks which must be solved by means of social science and liberal arts in the near-term outlook have been discovered.